

184508

Dr. PETRE C. MIHAIL

14 luni Captiv în Ungaria

LA
BCU Cluj / Central University Library Cluj

OSTFFVASSZONŰFA

Conferință ținută la 24 Martie 1919

LA

„PRIETENII ȘTIINȚEI“, CRAIOVA



Dr. PETRE C. MIHAIL

14 luni Captiv în Ungaria

LA

OSTFFŰASSZONŰFA

Conferință ținută la 24 Martie 1919

LA

„PRIETENII ȘTIINȚEI“, CRAIOVA



14 luni Captiv în Ungaria

LA

OSTFFYASSZONYFA

Conferință ținută la 24 Martie 1919

la "PRIETENII ȘTIINȚEI" Craiova

de Dr. PETRE C. MIHAIL

BCU Cluj / Central University Library Cluj

...Și totuși în clipa aceea am simțit
că a fi prizonier înseamnă a avea cea
mai tristă soartă.

Marla Regina Românelor.

(Gânduri și Icoane din vremea războiului).

Doamnelor și Domnilor,

Spre a povesti eroismul soldaților
noștri, trebuie un avânt particular de
vorbire, spre a egala în măreție avântul
lor strălucitor.

Avântul soldaților eroi, cari ne-au
dat cu arma în mână victoriile dela
Cerna, Jiu, Argeș și Siret îl las în sea-
ma inspirațiunilor nebune ale poezilor
ca să le așeze în poeme și în balade;

Un avânt de pietate cer preoților și arhierilor pentru sfinții noștri morți ce au rescumpărat cu viața lor visul unui neam;

Iar despre cei care au avut doar compătimirea d-voastră și s'au bucurat doar de mila Crucii roșii, să mă lăsați să vă citesc câteva pagini din viața lor ca împreună să cădem de acord și să le dăm locul în cartea eroilor neamului, alături de ceilalți.

Să nu vorbim de lașii și de dezertorii care spre a-și cruța o viață nenorocită au pus jugul dușman după gât; să vorbim de acei ce apărând viața lor apărau cinstea țării care în urma copleșirii, au trebuit să ia drumul robiei. Arătându-le puterea de rezistență, nebănuita răbdare, virtutea de a îndura să învățăm a cunoaște calitățile neamului, ca în munca tenace ce începem să știm pe ce teren ne așezăm temelia.

Până acum cunoașteți toți vitejia soldaților; cred că vă umple inima, bucuria și mândria, când o lume întregă, vă spune de victoria din August 1917!

Poate mai puțini au apreciat valoarea morală și sănătatea sufletească a acestei armate de soldați țărani, în alte clipe tot așa de grele!

Sistemele nemțească cerea, ca victoria militară să vie mai ușor după alta,

după corupția și infectarea moralului dușmanului.

Sistematizarea a prins la ruși! Boala s'a întins în întreg imperiul; indisciplina rodea oasele acestui mare țarat.

Cu ajutorul armatelor ruse sămânța a fost adusă și în colțul mândru de țară ce mai rămăsese; s'a sămănat, s'a propagat și când trufașul neamț credea că va putea culege rodul, luând ofensiva, s'a isbit cu capul de oțel și a amețit.

Contagiunea la noi n'a prins; în plină boală molipsitoare, gândul soldatului a rămas același: *rege, țară, neam*

In viața-mi umilă de prizonier; ce-tind în gazetele nemțești că rușii fug fără lupte, iar rezistența românilor este serioasă, în luptele din 1917, am înțeles, că valurile indisciplinei ruse, ale nebuniei revoluționare nu pot prinde la noi și că stânca de granit va sparge toate aceste încercări, toată această corupțiune și mișelie ademenitoare.

Și s'a spart de virtutea *cetățenească* a soldaților!

Am avut două victorii, în anul 1917, una politică și alta militară.

Să ne închinăm în amintirea diviziilor ce și-au vărsat sângele pentru apărarea și mărirea patriei, precum să

ne înclinăm în fața sănătății morale și iubirei de ordine a cetățenilor celor mulți.

* * *

După 3 săptămâni de lupte în retragere de pe frontul nostru de la Cerna, pe care divizia I-a la apărat cu însuflețire, în ziua de 24. Noembrie 1916, ofițerii întregului detașament au fost îmbarcați pe un vapor, la Corabia, ca prizonieri de război. Tot în noaptea aceea trupa a fost îmbarcată în șlepuri iar de-asupra pe șlepuri, caii și căruțele noastre.

Calvarul nostru începea; plutind în susul apei pe marelui fluviu, privind la malul care era România și care pe fiecare clipă îl lăsam în urmă, simțeam o rană adâncă și în cuget și în inimă.

Bătuți și luați prizonieri! Atâta vitejie, atâta curaj, atâta sbucium a fost în zadar! Eram în clipele de desolare!

Coborând în Orșova și internați în cazarma de acolo, pe ale cărei ziduri, mai sta scris: Reg. 17 Mehedinți-Știrbei Vodă, în litere mari, urmele stăpânirii noastre,—am trecut prin momente de grea umilință, când cei ce ne priviseră ca liberatori, plângeau acum și amarul lor și amarul nostru.

De aci până la Mehadia întreaga catenă a munților: Alion, Drănic, Pedi-

glava Topleț, Padeș, care acum 3 săptămâni mugeau de atacurile noastre, în clipa aceasta ne priveau defilând cu capetele plecate!

Drumul lung, greu, până am ajuns în lagărul de la Timișoara. Aci am adoptat obiceiuri nouă; am început să mâncăm odată pe zi. După 5 zile în ziua de 2 Decembrie ne-au pornit la Sopronyek.

În momentul plecării soseau și soldații noștri, care veneau de 10 zile pe drum, într'o stare de neînchipuit.

Au îndurat chinul foamei din primele ceasuri. Coborâți în șleपुरi fără aer și fără lumină, îndesați astfel că era imposibilă culcarea, au mers 6 zile de la Corabia până la Baziaș pe timpul friguros al lui Noembrie, zi și noapte, iar de acolo cu trenul la Timișoara.

Prima noapte a mers; a doua zi, cine a avut prevederea să-și ia mai multă mâncare a mâncat; dar de la a treia zi a început tortura.

În prima zi de nemâncare simțeau un gol pe care-l mai puteau înșela cu apa; a doua zi simțeau senzația de arsură și de torsiune în regiunea stomacului cu amețeață la cap și slăbiciune în picioare. A treia zi căzuți grămadă unul peste altul în prada celor mai violente crampe și convulsii intestinale, scoteau țipete înăbușite, de sufe-

rință atroce; unii s'au aruncat în Dunăre în delirul foamei, iar alții cereau cu disperare mâncare. S'a dat 80 lei, inele de mare preț, ceasornice de aur, pe o bucățică de pâine, personalului după șlep; cei ce nu aveau lucruri de preț, eșeau tiptil printre caii de pe acoperișul șlepuului și culegeau ici colo, câte o grăunță de orz din băligarul cailor; o măsură de porumb—măsura era o cutie de chibrituri goală, — se plătea un leu.

De la a 4-a zi—spun oamenii, că nu mai simțeau chinul foamei, în perioada de paralizie a mucoaselor stomacale se masca foamea. Toți însă erau amețiți, slabi, nu mai puteau face mișcări nici să se țină în picioare.

Prima masă li s'a dat abia la Baziaș, după 6 zile. Plecând din Timișoara nu i-am mai văzut de cât o lună mai târziu în Ostffyasszonyfa.

În acest timp, luna Decembrie 1916, în lagărul de la Sapronyek, lagăr de ofițeri, — sufeream de frig și mai toți de toame; din lipsa totală de săpun sufeream toți de necurătenie.

Pe la 27—28 Decembrie 1916 o comisiune americană ne-a vizitat și raportându-i traiul nostru al ofițerilor — în general, și în special al medicilor, care nu eram tratați conform convențiunii de la Haga s'au luat măsuri ca

să fim trimiși la diferite lagăre unde erau spitale cu de-ai noștri sau cu aliați. Pentru aceasta pe un vifor năprasnic în ziua de 6 Ianuarie 1917, 6 medici, am plecat la Ostffyasszonyta, unde era lagărul de prizonieri români, ajuns azi de-o tristă celebritate, și unde am sosit în timpul nopții.

Ar fi prea lung să vorbesc de prima noapte, dar spre a face cunoștință cu lagărul (să-mi dați voie) să descriu puțin Geografia locului.

Imediat peste drum, în spatele gărei, spre răsărit încep clădirile de barăci de lemn ale poștei, ale batalionului de pază, atelierelor de lucru pentru acest batalion, uzina electrică; ceva mai departe spre nord-est era *Evidența*; așa numeau ei birourile de înregistrare, de administrație, cenzura, casieria, tot aparatul organizator al lagărului; tot aci erau locuințele ofițerilor unguri, cu camere tapetate în mucava, bine instalați; cazinoul lor unde se făcea recepțiunea diferiților vizitatori, și unde luau ei masa.

În continuitatea acestora, închis în înpletitură deasă de sârmă, începea lagărul de prizonieri, grupul III.

Grupul I și II erau spre nord de gr. III; la sud de gr. III era gr. IV pe acelaș platou cu spitalul K; iar

mai la sud de gr. IV și spitalul K era spitalul de boale contagioase gr. I.

Terenul deci presenta prundișuri și văi, așa că pe fiecare platou era un lagăr separat de celălalt cu o vale cam la 800 — 900 metri departe unul de altul, toate cuprinse în înpletitură de sârmă.

Solul, un pământ roșcat cu foarte multă silice, pietriș în toată suprafața lui, inproductibil, bătut de vânt ziua și noaptea.

La răsărit de totalitatea acestor grupe, făcea corp aparte, lagărul de ofițeri italieni, pe care nu aveam voie să-i vizităm și cu care nu era permisă nici conversațiunea.

Iar la sud de grupul întreg, tot într'un pământ nou cu pietriș silicos era cimitirul; măcelăriile, brutăria, ateliere de fierărie, depositul de aprovizionare pentru prizonieri: cărbunii, lemnele, paie, apoi iar calea ferată.

Grupul V, zis Carantină, era la o depărtare de 2 km. de lagărul propriu zis.

Aci era lagărul de primire și desinfecție, unde oamenii noi sosiți se țineau 5 zile; avea etuvă, băi, spălătorie și barăcile izolate cu sârmă, asta în vederea unei riguroase desinfecțiuni.

Etuva nu reușea totuși să omoare păduchii, dar da ude, aproape în între-

gime hainele din balotul introdus acolo.

Baia consta din dușuri fără săpun și ungere cu țitei. Rufăria nu se schimba; se aștepta cea de la etuvă; așteptarea era lungă, penibilă căci se făcea într'o sală mare neîncălzită și oamenii erau umezi, ne având cu ce să se șteargă.

Vă puteți închipui ce efecte dezastroase aveau aceste băi, pentru rezistența fizică diminuată din denutriție asupra soldaților noștri, căci după ce așteptau în frig, goi, trebuia să îmbrace hainele ude cu care apoi să pornească la drum prin crivățul biciuitor și geros sau prin însoarea viscolită.

* * *

Fiecare grup avea 20 barăci, atară de bucătăria grupului, de sălile de mâncare și de ambulanță. Baraca unde sta medicul și personalul sanitar, unde se da consultațiunile și se alegeau bolnavii pentru spital, se numea ambulanță.

Fiecare baracă putea cuprinde 250—300 oameni, care se culcau pe un pat comun de scânduri mobile, ridicat 30 cm. de la pământ; sau pe paturile de deasupra, suindu-se pe o scară.

Barăcile aveau ferestre; unele cu geamurile sparte, așa că nici-o dată nu se putea ridica chestiunea aerațiunii.

nei. Coperișul din hârtie gudronată lăsa în timpul ploilor să se scurgă apa în abundență peste nenorociți, ce dormeau sgribiliți de frig.

Încălzirea ar fi trebuit să se facă de 2 sobe de zid, dar care lăsau mai mult fum ; se încălzeau anevoie din cauza lipsei de combustibil, căci focul se ațâța numai seara.

Lagărul era tot luminat cu lumină electrică. Alături de fiecare baracă era spălătoria cu albi, cu apă adusă pe tuburi, dar care nu funcționau din lipsă de apă caldă și săpun, dar mai ales din lipsa rufelor.

În același corp cu spălătoria era și latrină à la turque. Evacuarea materiilor usate, era efectuată de canale, căci întreg lagărul avea o rețea de aceste canale, mereu curățite de apă curgătoare.

Apa potabilă, captată și dirigeată pe tuburi pentru nevoile prizonierilor era apă bună filtrată. O parte era dirigeată pe canale pentru curățenia lagărului la băi și la spălătoria centrală.

Băi, erau la spitale și 3 clădiri aparte, în văile dintre fiecare grup : cea mai încăpătoare era cea dela grupul V.

În legătură cu băile, să fac o mică parantesă.

În pediatrie, copiilor sugaci li se observă creșterea dela zi la zi cu balanța ;

copilului care pierde în greutate, nu-i prieste laptele doiceii; și cum grija părinților e ațintită pe copil aceștia schimbă doica și îi dă alt lapte.

Ei bine! La băile din lagărul nostru unde soldații aveau o îngrijire mai mult de cât părintească, fiindcă nu li se da nimic de mâncare, ca să nu li se strice stomacul, nu se negligea nici metoda cântarului.

Mâncare, nu le da, dar la baie îi cântărea din 10 în zece, câte unul și se făcea o medie. Media se nota pe hârtie până la altă perioadă... așa că totul se făcea conform științei.

Oamenii mureau fără regret, căci deși fără mâncare, vedeau că sunt îngrijiți și cu... cântarul.

Spălătoria mecanică centrală era ocupată doar cu fierberea rufelor și frecarea cu o perie; nu există săpun. Principiul lor era ăsta: Rufa, chiar neagră așa cum e, să fie curată de insecte, căci rufa nu trebuie să fie albă.

Rufăria lipsea cu desăvârșire pentru soldați; ce aveau în magaziiile lagărelor le păstrau pentru inspecțiuni sau când se trimeteau echipele la lucru.

Inbrăcămintea din cauza prea deseii etuvărei a fost arsă și sdrențuită. Toți erau peteciți, aveau un aspect lamentabil, în hainele ce altă dată erau mândria lor. Din cauze profilactice li s'au

luat căciulile, așa că umblau descoperiți pe gerul nemilos al ernei 1916-17.

Rar li se schimba câte o haină sau manta, dar erau subțiri și pare că erau din înpletitură de hârtie. Complet de haine li se da, doar când în echipa pentru plecarea la lucru. În celelalte zile căutau fel de fel de cârpe, sdrențe murdare și se legau la picioare, la mâini, la cap, ca cel puțin să aibă și el o parte a corpului protegiată de frig.

Încălțăminte de piele a fost înlocuită cu ghete de pânză cu tălpi de lemn. Acestea le modificase foarte mult mersul, ne mai având flexiunea labei piciorului.

Lipsa de haine și încălțăminte se datorește în mare parte, patimei de tutun, căci Rușii mai vechi prizonieri ca noi, le da tutun pentru haine, ghete; iar ungurii pe pâine.

Înainte de a aborda chestiunea alimentației atât de importantă, am a expune următoarele: la repartitia lucrului ce trebuia să facem noi medici, de curând sosiți, eu am fost trimes la gr. V, la carantină, 2 km. departe de lagărul principal; deși șederea mea aci, a fost de 4—5 zile a fost serviciul cel mai deprimant. A doua zi chiar după instalare a sosit un transport adus de la lucru (din fabrici sau de la tranșeele din Albania, Italia sau

Galiția). Am fost înștiințat să fac visita, care consta să aleg din oamenii ce suportaseră baia, pe cei bolnavi, și să-i trimet la spitalul G. I.

Așa spectacol înfiorător n'am mai văzut vre-o dată și nici în închipuirea cea mai bolnavă nu se poate concepe.

Era un grup lugubru de schelete ; acoperiți cu pielea ca un pergament, sbârcit, negru, murdar, plini de-a lungul membrilor inferioare... cu toate că eșise din baie; toți cu brațele în sus, stau grămadă, goi, cu spatele spre ușa pe unde intram eu, iar printre picioarele lor, deja, doi trei morți, erau călcați de ceilalți care cu brațele întinse și în culmea disperării voiau să fure un pic de căldură din soba de zid, din mijlocul sălei, dar care era aproape rece.

Părțile reliefate ale fiecărui om, la ei erau șterse cu desăvârșire iar musculatura redusă toată.

Toți gemeau :

Am avut un moment de spaimă crezând că e o halucinațiune ! Când mi-am dat sesma că e realitatea crudă, am căutat să le văd fața ; să-i întreb ce-i doare ? de unde vin ? Ce-au pățit ?... Erau cu ochii supti, vineți de jur împrejur, privirea sticloasă sau abia mai luceau ; obrazii strânși lăsau gura

mare deschisă cu dinții fuliginoși rânjiți; figuri înspăimântate, cu mintea obtusă.

Veneau dela lucru din fabricile de munițiuni unde nu mâncau și unde îi băteau; toți strigau cu ultima sforțare: „ne-au omorît ovreii, D-le Doctor“.

Aveam din întâmplare porția mea de pâine la mine; am împărțit-o la 2 inși: unul s'a uitat la ea și a lăpădat-o; întrebând: ce e aia...?—altul o sucea pe toate tețele în mână și nu se îndura să mănânce. — L'am îndemnat să mănânce arătându-i că e pâine! Abia atunci a mușcat din ea. Cluj

Până pe seară jumătate din acest transport (40) au murit până la spital, alții noaptea, alții în cursul săptămânei.

Am insistat asupra acestei zile de primire ca să se vadă ce material omenesc, bolnav, epuizat, aproape șters de pe fața pământului ni se da să re-ducem la viață.

Am protestat imediat contra lucrului din fabrici, cotra răului tratament de acolo, contra tratamentului special din Quarantaine, unde oamenii nu aveau geamuri la ferestre unde se culcau pe jos fără paie, fără pături, fără foc și fără mâncare; asta în iarna anului 1916-1917!

Am cerut reparațiunile necesare, mâncare și să nu se mai trimeată oamenii la lucru !

Rezultatul a fost, că am fost schimbat de acolo și trimes singur medic la grupul 1.

În acest grup afară de alegerea bolnavilor de ambulanță, care se făcea în condițiuni foarte grele, având a visita 300-400 bolnavi care cereau toți să intre la spital, preocuparea noastră a medicilor români de acolo era *alimentațiunea*.

Omul ca să trăiască trebuie să mănânce. Toate funcțiunile organice, care îi întrețin viața cheltuesc o energie pe care o iau din alimentele sale.

Așa omul cheltește căldură, pe suprafața corpului său, își evaporează apa prin piele sau plămâni; toate organele digestive, circulațiunea își iau energia din alimentele transformate în corp.

În biologia fizică această energie se traduce prin măsurarea căldurei degajate, printr'o unitate ce se chiamă: *Calorie*.

Din calorile ce pierde un om care stă, care muncește sau copilul care crește, s'a studiat nevoile relative pe care omul trebuie să și le procure cu alimentele; de unde, nevoia de rația de întreținere, nevoia de rația de creștere sau pentru omul adult, rația de lucru.

După autorii francezi Gautier, Moleschott, amestecul de alimente: albuminoide, grase și hidrocarbonate trebuie să dea 2930 calorii, după Richet și Lapique 3278 calorii.

Dar să nu avem aerul că sântem persecutorii unguirilor: chiar după autorii germani aliații lor — Brugsch și Schittenhelm, care au cotate: grăsimile albuminoidele și hidrocarbonatele, mult mai scăzute ca autorii francezi (cartea este tipărită în 1914) tot este nevoie de 2523 calorii, la omul *care stă*.

Acum să vedem ce ne-au dat unguirii. Chiar pe hârtie kaloriile sânt insuficiente ca rație de refacere, atât de absolut necesară soldaților noștri, ce veneau storși dela lucru, cu toate țăsăturile de rezervă cheltuite și cu organele profund atinse în economia lor.

Dieta II-a, cea mai bună ce se da la spital, nu în lagăr, și servea ca dietă de refacere atingea 2200 calorii pe hârtie, căci în realitate abia atingea 2000, ceea ce da o diferență în minus.

Dieta I-a era abia 1800 calorii, iar dieta III-a, 2000. Acestea erau diete de spital. Porția de mâncare din lagăr era sub 1800 calorii.

Mâncarea se da de 2 ori pe zi și un ceai dimineața; o pâine la 6—8—10 oameni.

În zilele dela 17 Dec. până la 25 Dec. 1917—timp de 9 zile, nu s'a dat pâine nici în lagăr, nici în spital.

Mâncarea din lagăr era insuficientă ca procent caloric și digestibilitate de oarece consta din ridichi, din sfeclă furageră, sau sfecla de zahăr, dezaharată dela fabrici (rezidiuri) ce veneau amestecate cu carbon mineral. S'a dat puțin timp morcovi, păsat de mălai, cartofi, dovleac multă vreme. Toate preparate sub forma de cio. bă lungă.

De 2 ori pe săptămână se da scrumbii sărate, de multe ori alterate; câte o scrumbie și jumătate de om pe zi.— Rar carne.

Aportul de calorii date de aceste alimente era inferior nevoilor organismului așa că raportul se strica în dauna organismului. De unde denutriția, autofagia sistematică, cachectisarea continuă a organismului, ucidere în massă cu știință și premeditare.

Inanițiunea (foamea cronică) ce ne-a omorât atâția oameni avea următoarele simptome: diminuarea forțelor, scăderea temperaturii; 35^o, 34^o, 33^o și 32^o; începea o infiltrație generală a țesuturilor (se umflau picioarele, mâinile, fața): o diaree continuă persistentă iar deasupra, faculățile sufletești abolite. Voința dispărea; mintea și judecata li se întunecă; așa că la un moment eram

disperați de nebunia generală, nebunie blândă pasivă a oamenilor cari nu ne mai ascultau.

Examinați somaticește, doar bătăile inimei erau mai rare cu un puls slab; încolo toate organele sub o aparentă bună sănătate.

Ii priveai în față erau slabi, supti, își vorbeau cu drag de țară; se plângeau de foame; spuneau glume, iar peste 2—3 ore mureau stingându-se ca o lumânare.

La autopsierea oamenilor morți de foame am găsit stomacul micșorat; ratatinat, gol de alimente, cu bucăți de oase, păr, paie, iar foarte des iarbă verde păscută. Intestinele cu mucoasa albă sîdiefie cu peretele îngroșat ca degetul, cu lumenul strâmtat. Organele sărace iar țăsutul celulo grăsos din jurul lor dispărut cu totul.

Protestam continuu, cu insistență, în fiecare zi, când unul când altul. La aceste protestări ni se răspundea că reaua distribuțiune era de vină (fiindcă se făcea de câțiva Români) și fiindcă noi ceream mereu, ne-au lăsat să controlăm bucătăriile și pe funcționarul ungur de acolo. Rezultatul a fost nul.

Situația nu s'a îndreptat cu nimic căci ceeace ni se permisesse era ceva ilusoriu.

Tot ungurul primea alimentele dela magazia de aprovizionare, noi nu aveam latitudinea—să cântărim cantitățile acolo, nici la intrarea în lagăr; așa că se fura dela aprovizionare — într'o singură zi, un coleg a surprins 75 *kgr.* carne furată—se fura pe drum, se fura la bucătărie, se fura din cănțele cu alimentele preparate de numeroșii șefi de barăci, șefi de grup, șefi de secție etc. etc.

Cu toată această lipsă de alimentațiune n'am fi înregistrat numărul imens de morți de foame, aci în lagăr, dacă oamenii nu ne-ar fi venit sleiți, incapabili de orice refacere, dela lucrul din fabrici, mine, păduri sau din tranșee. Echipele ce ne soseau din diferite direcțiuni spuneau că din 200—300 câți plecaseră într'o echipă dacă mai supraviețuiau 40—50 oameni. Erau bătuți, lipsiți de adăpost, de căldură; munceau zi și noapte; persecuțiunile și specula rușinoasă a tâlmacilor îi istoveau de ultima scânteere de viață; dacă nu mureau pe drum, veneau niște umbre înspăimântătoare în lagărul Ostfyyasszonyfa.

Datorită acestei cauze la sosirea noastră în lagăr am găsit o mortalitate de 20—30 oameni zilnic. Medicii unguri nu vreau să recunoască că mor de foame, ci etichetau cu numele de *Ro-*

manitis, boala asta nouă, curioasă, care umfla pe oameni, îi slăbea, dar care cerea de mâncare; nu le venea să creadă că ar putea să moară de foame. Cum se poate? Foile de dietă sânt calculate științific; au atâtea mii de calorii: au aer curat; au băi; au apă; au spital unde să zacă; au doctori și medicamente; au cântar; (de mâncare nu pomeneau).

Și atunci s'a pornit o serie întreagă de savanți unguri, vienezii, cu microscop, cu aparate de fel de fel de analize: de sânge, de urină de materii fecale; ca cel puțin să scoată o epidemie care să le motiveze rapoartele de situația zilnică a morților. — După 2-3 săptămâni pleca o comisiune venea alta și apoi alta; se legau de cei mai banali microbi strigând: asta e cauza! Toate au fost în zadar! Cu toți microbii descoperiți, oamenii tot mureau.

Dar nu în laborator ci la bucătărie era microbul cel grozav. Pentru ăla erau chiori!

* * *

Ca să ajute această lume nenorocită, n'aveau decât spitalul; mai târziu s'a înființat așa zisele barăci de reconvalesenți, unde se putea da o mâncare mai substanțială.

La spital însă nu corespundeau regimurilor dietetice de care aveau nevoie bolnavii.

Dieta I-a ce trebuia să primească febrilii, avea foarte puțin lapte sau de loc; în schimb tot felul de escrocherii de supe care trebuia să-l înlocuiască; toată această dietă primeau și cei cu Enferită (simptomul cachexiei și al foamei), care da cea mai mare mortalitate 40-50% și care avea nevoie de paste făinoase, pureuri, cu totul altfel aranjată această dietă. Suplimente de ouă, de marmeladă, de vin se da ne-regulat și rar.

Dieta II-a după cum am vorbit mai înainte trebuia să servească ca dietă de reparațiune. Calculată pe calorii nu corespundea, dar totuși având carne și la prânz și seara era cea mai bună,

Dieta III-a care se deosebea prin felul de preparație mai îngrijită ca cea din lagăr se da celor cu afecțiuni chirurgicale, epilepticilor, bolnavi ce nu trebuia să se îngrășe; consta din legumă multă, foarte adesea varză acră și pește sărat.

* * *

Medicamentele de la spitalul lor era mai puține de cât acelea din farmacia casnică a unui proprietar prevăzător de la țară.

Chinina se da cu permisul D-lui Re-

gimentsarzt Orban, care aştepta rezultatul laboratorului să prescrie *1 gr.* de thin înă.

Tonice lipseau.

Numai salicitat  era mult  si se da la tot soiul de boale ; devenise un panceu.

Diaria se comb etea doar cu picături de opiu  si solus alba, dar fără regim.

Pentru chirurgie lipseau cu totul vata  si materialul de pansament.

Amabilitatea medicului italian Fabiani, ne-a mai înlesnit cu fe i pentru pansat.

Visita era o suferin a  si un mijloc de neurastenizare sigur pentru noi to i ca medici; având pe de-o parte bolnavul disperat ce  in nevoia boalei sale cerea  si reclama la mine ce nu-i se da de la bucătărie sau farmacie, după prescrip iunile mele iar pe de alta o administrație vicleană  si r u voitoare ce c ata doar să aibă forma de descărcare.

Paralel cu spitalul erau barăcile de reconvalescen i din fiecare lagăr, care mai ajutau viața celor cachectis i.

In aceste barăci se făcea foc  si ziua;  ii scuteau de corvezi; aveau saltele de paie împletite  si m ncarea ce se prepara la spital era o dietă intermediară între dieta III-a de spital  si cea din lagăr, care era mai mult apă.

Aceste au funcționat multă vreme și au hrănit câteva mii de oameni, scăpând de moarte, multe vieți.

Ele s'au desființat din cauza unui medic român care a provocat această măsură, primind în aceste barăci, pe cei grași și sănătoși înlocuind pe cei bolnavi care aveau dreptul și nevoia să fie ajutați.

În primele 4-5 luni până în Iunie 1917, porțiile alimentare își mențineau mai bine mai rău, cantitatea și calitatea. De la această epocă până la plecarea mea din acel lagăr în 1918 porțiile scădeau zi cu zi, unele alimente dispăreau, până și pâinea se dădea mai puțină. — Calitatea de asemenea era proastă și preparațiunea lăsa de dorit; foamea începuse să-i roadă și pe ei, și în țară și în armată.

La această epocă vara și sfârșitul anului 1917, partea cea mai critică în alimentațiune ne-a fost ușurată prin alimentele de la „Crucea Roșie“...

Toți foștii prizonieri vom rămâne veșnic îndatorați acestei instituțiuni umanitare și grandioase.

Pe lângă mângăere, o șoptă dulce, tainică venea cu acea bucăturică; poate mâna dragei mele, poate o mamă, o soră sau poate duișia unei logodite trimetea ce se putea trimete, și gân-

dul la ele se transforma în fiori, apoi în lacrimi care ușurau; simțeam că dincolo de zăplazul de sârmă, încolo spre răsărit ne are cine-va în grije, nu suntem uitați și nu suntem singuri.

Asta întărea și trupul dar și sufletul nostru!

Când secțiunea Craiova a avut fericita idee să ne trimeată pe lângă porumb, fasole etc., și ceapă, legumea tuturor căsniciilor țărănești, înpărteala a fost un șir de emoțiuni puternice; stau respectuoși ca la grijanie; primeau porția, acele 2—3 cepe, cu fața crispată, cu lacrimi pe obraz; acei bulbi, le evoca la fiecare casa, copiii și nevasta, roată la masa lui pitică, cu mămliga fumegândă și ceapa strivită în sare,... vremile lui de fericire!

Recepțiunea acestor alimente se făcea de comandantul lagărului; repartiția se făcea tot de ei; noi nu eram puși în cunoștință de cât de cantitățile ce erau afectate grupului unde eram sau spitalelor la care lucram.

În unele zile aceste alimente care erau trimise de Crucea roșie și trebuiau să servească de supliment de hrană era singura mâncare. La suta de kgr. de porumb ce sosea se lua 30 — 35 kgr. $\%$ morăritul! Colonelul Schön, comandantul lagărului și D-r Rudolf Orban, medic șef al spitalului

și lagărului, motivau acest furt cu vorbele că soldații lor nu pot muri de foame. Aceeași soartă avea și rufăria și încălțăminte de la Crucea roșie precum și tutunul.

* * *

Tratament special au avut câțiva timp Turcii din Dobrogea, dar care nu i-a prea încântat.

La fel Ceangăii care erau mai bine îmbrăcați și pe care îi pusese să învețe carte ungurească. Disperați într-o zi au început să zică: ce ne tot dați mereu carte, carte, mai dați-ne și pâine.

Alți prizonieri cu un tratament special au fost așa zișii intelectuali și *Evreii*.

Aceștia ajutați pe de-o parte de calitățile rasei lor găseau mijloacele să facă comerț, speculând mizeria și sărăcia din lagăr; iar pe de-altă parte jargonul le da posibilitatea să se înțeleagă mai ușor cu Ungurii și astfel să poată căpăta avantaje. Cel mai mare avantaj era numirea ca tâlmaciu.

Ar fi o mare nedreptate să generalisăm. Au fost evrei cu o conduită ireproșabilă, foarte onorabili cu cele mai curate sentimente românești. Ceea ce a scăpat Sodoma și Gomora.

Alții în culmea beției tiranice pe care le-o da puterea, declarau că nu vor să

mai știe de români, că ei nu se mai întorc în țară, de oarece Austria și Ungaria le oferă o patrie destul de bună.

Erau toți într'o baracă specială, unde își profesau credința și cultul neturburați, iar la serbările lor se ținea socoteală chiar de lagăr de alimentațiunea specială ce le trebuia.

Tălmacii s'au acoperit mai toți de rușine; de oarece toate echipele întoarse spuneau că au fost chinuți mai mult de răutatea lor decât a Ungurilor. Li se specula hrana, îi brutalisau; unul a mers până acolo că și-a lipit un avis pe ușe: Cluj / Central University Library Cluj

„Spre a vorbi cu d-l Dolmecer trebuie să vă anunțați între ora 10—11 a. m.“.

Nici mai mult nici mai puțin, ca un ministru! Că au trăit mai bine e că nici n'au murit mulți din ei; la 800—900 evrei ce erau în lagăr au fost 14 morți, deci: 1.55 0/0 pe când românii la 30—35.000 prizonieri au avut până la 30 Oct. 917—3592 morți deci 110/0.

* * *

Mortalitatea ce-am găsit la sosirea noastră în lagăr și care a durat timp de 9 luni cam tot aceeași timp, de 20—30—50 morți pe zi, se datorește: în primul rând extenuării, în urma lucrului greu de la fabricile Feldbach,

Pressburg etc.: al 2-lea lipsei de alimentațiune; și al 3-lea morbidităților de tot felul.

1) Munca silită la care erau puși în fabrici și la lucrările de terasament în Albania și Italia aproape de front, în urma protestărilor noastre și mai ales în urma mortalității înspăimântătoare, a fost înlocuită cu munca agricolă. La diferiți proprietari sau țărani unguri care cereau brațe li se trimeteau echipe de români pentru arat, sămănat sau treerat.

Cu aceasta a fost înlăturată una din cauzele funeste, de oărece, cei repartizați la slovaci, în Transilvania trăiau foarte bine.

2) Lipsa de alimentațiune a continuat totuși să ne omoare oamenii în lagăre.

3) A treia cauză de mortalitate a fost boalele; și e lesne de înțeles că cea mai ușoară boală, dând peste niște organisme atât de șubrede, cu o lipsă de rezistență așa de pronunțată, reacțiunea era foarte mică și oamenii luptau greu contra boalelor de obicei benigne.

Iarna anului 1916—1917 excepțional de grea și geroasă a contribuit mult prin congestiunile pulmonare, la o mortalitate așa de întinsă; cu atât mai mult cu cât debilitați de inaniție,

trebuiau să suporte băile de curățenie, ce se luau în condițiunile barbare ce v'am expus.

Mulți mureau chiar pe drum. Acestor nenorociți nu li se încheea nici un protocol să li se arate moartea; îi pornea de-a dreptul la morga spitalului unde zilnic stau 60—65 cadavre, unul peste altul, neputând pridi faciarea gropilor în pământul înghețat.

Afară de câteva cazuri de dysenterie, [Paratifus *a* și *b* am avut tifus exanthematic. Apariția acestei boale a fost la 2 Februarie 1917 și a fost puntea salvatoare a medicului ungar R. Orban, căci astfel a putut să raporteze cifrele înspăimântătoare de morți la o boală epidemică și deci să-și ușureze răspunderea. Și fiindcă îi trebuia această epidemie în loc să ia măsurile ce i-am comunicat toți medicii în comisiune spre a se isola și combate epidemia dela primele cazuri, a neglijat cu intențiune încă timp de o lună până la 12 Martie 1917 când epidemia a luat forme alarmante și când abia atunci docentul universitar Detre, care a recunoscut că d-nul Orban nu făcuse nimic a luat măsuri.

Abia acum ni s'a procurat termometre, săpun pentru curățenie și petrol pentru despăduchere. Altă boală care a făcut ravage însemnate a fost tuber-

culoza. Încă din timpul verei 1917 am avut o serie de pleuresii, care erau indiciul tuberculozei. Aceste forme de pleuresie erau cu lichid mult ce se reproducea foarte repede și mai ales o serie cu lichid sanguinolent.

Afecțiunile chirurgicale, flegmoane supurative interminabile dau de asemenea cazuri mortale foarte frecvente.

Pe lângă nebunia cu forme depressive ce am observat, am îngrijit o serie întreagă de bolnavi de Epilepsie. Această boală cu o etiologie obscură, în mediul de acolo, unde sistemul nervos era sau lipsit de reacțiune sau sub o violentă vibrațiune, ivea apariția unui atac de epilepsie, da atacuri de epilepsie adevărată la 2—3 vecini, persoane ce n'au suferit nici odată de această boală. Acest caracter de contagiune se explică prin terenul isteric în care se găseau oamenii.

N'am avut nici-o sinucidere și nici crime între ai noștri. Asistam mai întotdeauna neputincioși la crimele ungurilor asupra soldaților noștri. La corvezile din lagăr, fiindcă erau înceți în mișcări, erau loviți sau împinși cu baioneta. Lista acestor crime mi-a fost luată. Accidentele mortale au fost mai toate la căile ferate.

Traiul rău din lagăr, lipsa de libertate, dar mai ales dorul fioros de acasă

au făcut pe mulți să fugă din lagăr; mulți au fost aduși într'o stare muribundă, bătuti până la schilodire, iar alții au reușit să vie în țară. Tot din cauza urâtului, și plictiselei își creiau o viață de societate sau de relațiune. Pe la ora 3 după amiazi se strâneau într'o parte a grupului, unde era târgul. Unii își vindeau pâinea pentru tutun procurat de unguri; alții își vindeau bocanci sau hainele; cu o coroană jumătate se putea lua un costum complet de haine. Unii vindeau cuie de ghete fabricate de ei cu briceagul; altul își împleteau niște ciorapi din destrămătură; unii făceau comerț cu piele de pește sărat. Unii la masă lepădau pieile scrumbiilor sărate ce li se da; alții mai prevăzători le strâneau și în zilele când era lipsă de sare, scoteau pieile la târg... ca sare.

Impărțeala pâinei se făcea cu niște cântare făcute de ei, așa că nu se strecora o fărămitură la celălalt.

Pe lângă corvezile de curetenie se mai făcea lucru manual și în lagăr: împleteau din răchite, fascine pentru a fi trimise pe front, precum și împletitură de paie.

Unul singur am văzut cetind în mijlocul unui grup care îl asculta cu drag; era o lipsă totală de cărți românești pentru soldați.

Câte un biet sdranțeros țigan îi strângea pe lângă el seara sau peste zi și îi le zicea când cu foc când cu aleargă dintr'o vioară jerpelită.

Jurnalele erau așteptate cu nervositate, căci erau singurul contact cu lumea exterioară. Din ele am aflat, prin rânduri, de marea noastră victorie pe Siret în August 1917.

În serile lungi și nestârșite luam cu cărțile de medicină nemțească sau cu volumele din literatura franceză și italiană ce ne împrumutau pe furis ofițerii italieni.

Toate aceste îndulciri sânt departe de a obişnui o viață ce-a iubit libertatea, cu închisoarea.

Tortura de a sta închis me-a fost și mai dureroasă nouă medicilor, prin jicnirile și umilința ce la fiecare ocaziune ni se asvârlea în față. A fost încercată atât demnitatea noastră de ofițeri, de oameni, și de medici.

Foată această pornire dușmănoasă pleca de la medicul lagărului Dr. Rudolf Orban, precum și de la colonelul Schön, comandantul lagărului.

Tot ce se raporta de noi, toate îndreptările ce solicitam se rezolvau mai totdeauna defavorabil; doi felceri ruși și doi oameni ce lucrau mână în mână cu Regimentsarzt și spionau toată activitatea noastră, aveau toată puterea. Lina

se dase chiar latitudinea să libereze fără știrea noastră a medicilor, bolnavii din spital.

Lupta ce-am dus contra acestei tu-tele a avut ca rezultat scoaterea acestor ruși de la spital; dar un medic a fost închis 10 zile în carceră apoi împreună cu un alt medic mutați în alt lagăr.

Medicii unguri nu mai lucrau nimic; așa că, pe măsură ce jicnirile și violența de limbagiu se țineau lanț, munca se împovăra. De unde la început aveam câte 2 barăci de spital 120 bolnavi pe zi, pe la sfârșitul lui August am ajuns la 4—5 barăci adică 300—350 bolnavi de îngrijit pe zi.

Pretențiile ungurești mergeau și mai departe; voiau să ne mai dea și barăcile rușilor, care ne deveniseră odioși.

Simțeam un regret că toată munca noastră, cu răbdare și tenacitate, timp de 8 luni de zile era fără de folos oamenilor. Doar dușmanii trăgeau avantaje! Ne aduseseră în situația adevărată de robi! Umilința era fără margini! Exigența lor era nemăsurată. Efortul de muncă ce dam aproape de un an, pentru țara noastră, ne sleise forțele. Mila de suferință a lor noștri ne era speculată în modul cel mai ordinar. Acel sentiment involuntar de teroare, ce naște în om, când asisti la nimicirea unei fracțiuni din viața asta uni-

versală, repetat zi cu zi, ceas cu ceas, în fața miilor de morți, a bunilor noștri soldați și camarazi, ne-a adus în stare de neurastenie: Să vezi mereu același tablou negru de oameni urâți și sdrențuroși; lipsa de care sufereau cei din prejur, aduși în starea, că ne eșeau nainte flămânzi, țipând și plângând: „Că ce au cu eide nu-i lasă cel puțin să pască?” și „ce rău poate să le facă iarba?” căci „vitele nu trăesc cu iarbă?” ...m'a făcut să cer prin raport medical să fiu dus la un spital de ofițeri și să fiu examinat de un medic specialist în boale de nervi.

Spre surprinderea mea mi s'a refuzat și mie și colegului meu Dr. D. Schor, bolnav și el, ajutorul medical.

Eșind la raport la colonelul Schön, acesta ne-a primit cu insulta că ne cunoaște pe noi Români, din Ardeal, că suntem de neam slab și niște păcătoși, dar că ne va trimite în căutare la Sopronnyek, la lagărul de ofițeri.

Dr. Orban s'a opus însă; și ni s'a promis că lucrul are să fie mai ușor, *căci nu cere altceva de cât să intrăm pe o ușe și să eșim pe alta; atât doar ca oamenii să nu crape fără asistență formală.*

Acest cinism a umplut paharul suferințelor!

Indignați peste măsură l'am anunțat
peșă în țara noastră medicina învățată
nu se aplică cinstit la bolnavi și că așa
cum vrea d-lui, să cheme pe medicii
suruguri care stau.

Tot cursul lunii Septembrie, fiind
mereu bolnavi ne-a trimis fel de fel de
însinuări; ne-a amenințat cu darea în
ajudecată; ne-a amenințat cu închisoarea
și într'o zi ne-a spus că vom fi îm-
pușcați.

Pentru că situația era așa gravă a
a doua zi m'am prezentat cu testamentul
în plic, ca să mă execute.

La vederea plicului a îngălbenit, a
retractat și a dat înapoi ca un laș.

S'a răsbunat însă altfel în curând.

De la 1 Octombrie ni s'a suprimat
hrana de la spital și ni s'a luat brdo-
nanța; așa că în mijlocul unui lagăr
nepăzit ni se da bani ca să ne găsim
demâncare. *Trei zile 1, 2 și 3 Octom-*

brrie 1917, am fost ținuți fără hrană
atât eu cât și colegul Schör. După 3
zile de flămânzire, 2 medici români, 2
colegi ai noștri, vin să ne spue în nu-
mele medicului Orban, că: vom fi tri-
miși la lagărul de ofițeri unde cerem,
numai să lucrăm câteva zile, *căci si-*
tuația lui e compromisă. Și fiindcă am
ținut să aud din gura lui umilitoarea
declarațiune, a doua zi i-am repetat de 2
ori în franțuzește și fiindcă se prefăcea

ca nu înțelege și s'a spus și în nemțește.

Totuși, o satisfacțiune și mai înaltă am avut în curând; la inspecțiunea generalului Peiony, inspector G-1 Sanitar în Austria, dr. Orban a eșit foarte prost; în fața noastră a fost batjocorit de modul de a se purta și de conducerea spitalului.

După 2—3 zile, când l'am revăzut, era galben ca moartea, ne-a întrebat *cum vrem să organizăm serviciul?* Și fiindcă atât eu, cât și colegul meu, trebuia să plecăm în lagărul de ofițeri Sopromnyek, căci chiar generalul ne-a găsit bolnavi, am renunțat la plecare, ca să putem face operă reală și să fim de folos celor mulți.

Aveam mână liberă acum.

Am ales pe tuberculoși, pe cei slabi, pe toți nenorociții cachectici și i-am hrănit cu porția II, cu suplimentele de la Crucea Roșie, am cerut căldură haine, încălțăminte, acum nu ni se mai refuza nimic.

În fine am avut prima bucurie, la sfârșitul lunii Noembrie, scăzuse mortalitatea față cu Octombrie, care era în creștere; la sfârșitul lui Decembrie, lună grea de iarnă, mortalitatea era cât a lunii August 1917, lună de vară, cu mortalitatea cea mai scăzută.

La sfârșitul lui Ianuarie, scăzuse considerabil! Speranța renăște în sufletele tuturor.

* * *

Lucrul a mers bine până la 6 Ianuarie 1918, când a sosit comisiunea elvețiană, ce venea pentru schimbul de prizonieri ce începuse între România și Austro-Germania.

Această comisiune nu s'a lăsat a fi înșelată ca celelalte, cu raportul medicului și a comandantului lagărului, asupra mortalității, care era de 7—8000 morți până în vremea aceea...

Cu ocaziunea prezentărei noastre, a căutat să afle: cum s'a făcut de au murit așa mulți în acest lagăr, de Tifos Exantematic?

I-am răspuns că Tifosul Exantematic este stins de mult și că n'a murit decât 56 oameni de această boală, restul a murit de foame. Și ca să închid gura medicului ungar, care protesta și gesticula, am scos carnetul meu cu toate notele statistice, observațiuni etc. copii după actele oficiale cari au lămurit pe medicul elvețian. Și de data asta le-a eșit rău inspecția!

Urmarea acestui episod a fost că pe ziua de 9 Ianuarie 1918, în raportul zilnic pe tabără, a apărut transferarea mea în țară. La ceasul plecării eram

la gară, gata să-mi sui bagajele în trenul ce sosise, când... sunt oprit și dus cu bagaje cu tot la serviciul de cenzură.

S'a cătat și în cărți foae cu foae, și în hîine, m'a desbrăcat, etc.

Mi se aranjase această plecare, spre a-mi fura toate notițele, memoriul meu, incriminările mele după actele lor oficiale, etc. Mi s'a luat și carnetele cu morții și răniții ce am avut în luptele dela Cerna, dela Bolboși-Severinești până la Isbiceni.

Plecarea s'a anulat. Timp de 3 săptămâni au cetit notele mele, le-au tradus, le-au trimes la Viena. În acest timp, eu am telegrafiat legațiunei elvețiene pentru protecțiune, cerând să es la raport la generalul Pewny, și să mă trimeată la Sopronnyek, în lagărul de ofițeri.

După alte 5—6 zile sunt anunțat că sunt pedepsit cu 6 zile de arest, și pe care le voi face în lagărul unde sunt trimes. Scăpam din iad! Credeam că voi fi trimes la Sopronnyek, însă cele 6 zile de arest le-am făcut aci în Craiova.

* * *

În tot noianul de neagră mizerie ce am îndurat, în cumpllta umilință ce am suferit, în mijlocul foamei amarnice, doar ofițerii italieni au căutat să ne aline suferința. Au strâns 7—8000 lire

pe care, le-au oferit lagărului, să cum-
pere alimente pentru soldații noștri.
Comandamentul, celebrul Colonel Schön
i-a refuzat; așa că le-a înapoiat banii!

Gestul însă a rămas.

O bucurie adevărată însă am avut
în ziua de 10 Mai 1917.

Cei ce-și socoteau zilele cu ceasul,
cei ce nu mai îmbrăcau haină, ci erau
acoperiți cu sdrențe murdare, flămânzii,
oropsiții și nenorociții, mureau totuși cu
o credință, credința că vom birui.

În seara zilei de 10 Mai am luat cu
Dr. S. Rosman fanfara din lagăr și pe răs-
punderea noastră am pus să se cânte
Pentru Rugăciune.

În amurgul superb al acelei seri de
Mai, cei ce socoteau zilele cu ceasul,
cei acoperiți cu sdrențe, flămânzii și
nenorociții, veneau de unde erau cul-
cați, ca atrași de un farmec! Toți făceau
cruce, cu gândul la dulcea lor țară;
iar când muzica a intonat: **Trăiască
Regele,** au căzut toți în genunchi și
cu lacrimi fierbinți în ochi se rugau
lui D-zeu pentru fericirea Lui și a lor.

În acest timp Ungurii cu baioneta
la armă, în pas alergător s'au oprit la
porțile lagărului.

Ultimele acorduri ale marșului **Re-**
tragerea cu torțe, au fost acoperite cu un

Ura... La sosirea unguirilor toți se îndreptau calmi și satisfăcuți la barăcile lor de culcare.

* * *

Doamnelor și D-lor.

Unul din învățămintele, clipelor trăite, pentru noicare începem o eră de muncă titanică ar fi aceasta, pentru toți cei ce vor purta armă :

Să învingă, or în momentul greu, în toiul luptei, când scapă victoria și nu pot fi triumfători, să *moară*. — Să-și ridice viața ca marele Decebal, cu proprie-i armă de cât să ajungă prizonier; căci moartea e mai ușoară pe câmpul de luptă, de cât în batjocura dușmanului în robie.

Și fiindcă povestea tristă s'a sfârșit și în umbrele uitărei vom trece toate necazurile, iar amintirile vor face la bătrânețe deliciul generațiilor viitoare iar basmul singur va trece din gură în gură, trezind în copiii ce-l vor asculta când entusiasm când milă, vom trage al doilea învățământ din clipele actuale.

Din încercarea cea mare ce s'a făcut, poporul nostru ne-a demonstrat că în oasele lui are o putere de uriaș; să-l îndreptăm pe calea progresului având încredere în activitatea lui și virtutea sa

Rolul ce-l vom juca în civilizațiunea universală care ne primește cu atâta simpatie să fie demn de trecutul nostru, dar mai ales de purtarea noastră.

FINIT

BCU Cluj / Central University Library Cluj

6394 2

* Datele statistice, numerice sânt din memorie; de oarece precisiunea lor, luându-mi-se actele scrise, a dispărut cu ele.